

آداب رؤیت هلال ماه با تأکید بر دعای ۴۳ صحیفه سجادیه

اعظم احمدی^۱

چکیده

این پژوهش به بررسی چند جنبه آداب رؤیت هلال ماه در فرهنگ اسلامی می پردازد، با تأکید ویژه بر دعای ۴۳ صحیفه سجادیه. هدف اصلی، آشکار ساختن جایگاه رؤیت هلال ماه از یک رخداد صرفاً تقویمی به یک فرصت عمیق معنوی و عبادی است. پژوهش حاضر از نوع توصیفی با رویکردی کیفی در بررسی آداب رؤیت هلال ماه و به روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه ای و اسنادی و مطالعه متون و کتب دینی است. یافته ها نشان می دهد که رؤیت هلال ماه فراتر از تعیین اوقات شرعی، نشانه ای از قدرت و حکمت الهی است و فرصتی برای تأمل و نیایش فراهم می آورد. همچنین، این دعا با مضامین توحیدی و در خواست خیر و عافیت و امنیت، این تجربه را به یک عبادت ناب تبدیل می کند. این مطالعه تأکید می کند که با تلفیق آموزه های عرفانی و معارف نهفته در دعای اهل بیت (علیه السلام) می توان به درک عمیق تری از زیبایی ها، ظرافت ها و حکمت های دین دست یافت و هرمه ماه قمری را با آگاهی و بصیرت بیشتری آغاز کرد. کلیدواژه ها: آداب، رؤیت هلال، دعای چهل و سوم، صحیفه سجادیه.

۱. طلبه سطح ۲- حوزه علمیه حضرت زینب کبری (سلام الله علیها)-

تهران: Azam.ahmadi.khtoon@mail.com

مقدمه

رؤیت هلال ماه از دیرباز نه تنها یک رویداد نجومی بلکه پدیده ای با اهمیت فقهی، عبادی و اجتماعی در جهان اسلام بوده است. تعیین آغاز ماه های قمری به ویژه ماه رمضان و شوال بر مبنای رؤیت هلال ماه موجب آداب و رسوم خاص شده و در مواردی موجب اختلاف و چالش ها در جوامع اسلامی شده است. این مسئله فراتر از مسائل فقهی و در ابعاد گسترده تر در حوزه روابط اجتماعی، همبستگی جمعی و حتی تعاملات بین المللی شده است. صحیفه سجادیه به عنوان زبور آل محمد که گنجینه ای از معارف ناب اسلامی است، حاوی ادعیه و نیایش ها و دارای مضامین عالی در جنبه های مختلف عبادی و اخلاقی، اجتماعی، فرهنگی را در خود جای داده است. دعای چهل و سوم صحیفه سجادیه معروف به دعای رؤیت هلال است که با نگاهی دقیق و تحلیلی می توان ابعاد اجتماعی و جامعه شناختی مستتر در آن را استخراج و تبیین کرد.

این دعا صرفاً یک نیایش برای آغاز ماه جدید نیست بلکه سرشار از مفاهیمی چون وحدت، برکت، صلح، امنیت و عافیت است که همگی مستقیماً بر سلامت و تعالی جامعه بشری به ویژه جامعه اسلامی نقش دارد. این پژوهش با رویکردی اجتماعی و جامعه شناختی به بررسی آداب رؤیت هلال ماه می پردازد. تاکنون بیشتر پژوهش ها در این زمینه رویکرد فقهی یا نجومی داشته و کمتر به ابعاد اجتماعی و جامعه شناختی این پدیده با تکیه بر متون دعایی همچون صحیفه سجادیه پرداخته است.

این پژوهش با هدف بررسی اجمالی آداب رؤیت هلال ماه، با تمرکز خاص بر دعای ۴۳ صحیفه سجادیه، در صدد پاسخگویی به سوال مهم و محوری در فرهنگ دینی چه آدابی را در رویت هلال ماه نو باید رعایت کرد؟ " می باشد.

در پیشینه این پژوهش به چند مورد دست یافتیم که عبارتند از:

۱. کتابی با عنوان رویت هلال به قلم فخرالدین فال اسیری، ناشر: عالمه، چ ۱، ۱۳۷۸. این کتاب به بررسی مباحث فقهی و احکام هنگام رویت هلال ماه نو پرداخته است.

۲. کتابی با عنوان رویت هلال (ج ۱)، به قلم رضا مختاری، محسن صادقی، چ ۱، ناشر: موسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۴. در این کتاب نویسنده به بررسی اهمیت رویت هلال، پیامدهای ناگوار اختلاف در رویت هلال، چگونگی ثبوت و اعلام رویت هلال ذی الحجه در مکه، و تفاسیر آیات ماه پرداخته است.

۳. کتابی با عنوان رؤیت هلال (ج ۳)، به قلم محمد رضا مختاری، و نعمتی، محمد رضا، قم: ناشر: بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، چ ۲، ۱۳۸۸. این مقاله نویسنده به بررسی اهمیت رویت هلال ماه در ماه ذی الحجه و انجام مناسک حج و بررسی احکام آن پرداخته است.

۴. مقاله ای با عنوان قرابت احکام روزه در مذاهب پنجگانه، به قلم فرزاد مومنی شریفی، مجله: حبل المتین، ۱۴۰۳، شماره ۴۹. این مقاله به بررسی احکام مشابه روزه، در باره ماه مبارک رمضان در مذاهب پنجگانه حنفی، شافعی، مالکی، جعفری و اهل سنت پرداخته است.

تفاوت این پژوهش با موارد مشابه در این است که در منابع فوق، به موارد فقهی و احکام آداب رؤیت هلال ماه می پردازد. اما این پژوهش به بررسی آداب رؤیت هلال ماه در دعای ۴۳ صحیفه سجادیه با رویکردی فردی و اجتماعی پرداخته است.

هدف اصلی این تحقیق تبیین آداب رؤیت هلال ماه با تمرکز بر ابعاد جامعه شناختی از شرح دعای چهل و سوم صحیفه سجادیه و بررسی شیوه استهلال را با کشورهای دیگر است. سؤالاتی که در مورد این تحقیق و پژوهش پاسخ داده خواهد شد. امید است این بررسی، با استفاده از منابع تفسیری و جامع معارف اصیل صحیفه سجادیه، نه تنها به احیای مجدد این ایین معنوی کمک کند، بلکه راه را برای درک عمیق تر از پیوند میان عالم ظاهر و باطن، و نیز بهره مندی بیشتر از فیوضات الهی در هر ماه قمری هموار سازد.

۱. مفهوم شناسی

در مقاله به بررسی کلمات و کلید واژه های آداب، رویت، هلال مورد بررسی قرار گرفته است.

۱-۱- مفهوم آداب

«آداب» جمع «آدب» و به معنای رسوم، عادات، قواعد رفتاری، روش های پسندیده، سنت ها و هنجارهای پذیرفته شده در یک جامعه، طبقه یا گروه است.^۱ این واژه به مجموعه ضوابطی اشاره دارد که نشان دهنده تربیت و شخصیت افراد بوده و به بهبود روابط فردی و اجتماعی کمک می کند.^۲

آداب مجموعه ای از قواعد و ضوابط رفتاری است که افراد در یک جامعه برای حفظ نظم و احترام متقابل از آن ها پیروی می کنند.^۳

۱-۲- مفهوم رویت

رویت [روی ی] رویه. عبارت از معرفت است بعد از فکر و تدبر زیاد و بالجمله معرفتی را که منشاء آن فکر و تأمل زیاد است رویت گویند.^۴ رویت، مترادف دید، دیدار، دیدن، مشاهده نظر.^۵ مفهوم «روین» (با املای صحیح تر «رویت») در فارسی عمدتاً به معنای دیدن یا مشاهده کردن یک شیء، تشخیص یا پدیده است، اما می تواند به معنای ظهور یا نمایان شدن (مانند رویت هلال ماه)، اندیشه و تأمل (خصوصاً در فرهنگ های لغت قدیمی تر) یا تجربه ای معنوی باشد.^۶

۱-۳- مفهوم هلال

مفهوم «هلال» بسته به زمینه مورد استفاده متفاوت است؛ در معنای لغوی به ماه نو یا ماه دوشنبه (شب اول تا سوم) اشاره دارد. هلال به بخشی از قرص ماه گفته می شود که در شب های نخستین ماه قمری و به شکل هلالی شکل و باریک دیده می شود. این واژه به ماه نو، ماهچه یا ماه دو شنبه نیز اطلاق می شود.^۷

۲. شناخت ویژگی های باطنی و ظاهری ماه

۱. دهخدا، لغت نامه دهخدا، ص ۱۲۶.

۲. معین، فرهنگ معین ج ۱، ص ۱۸۸.

۳. عمید، فرهنگ عمید، ص ۳۴۹.

۴. سجادی، فرهنگ علوم عقلی، ص ۴۵۶.

۵. دهخدا، لغت نامه دهخدا، ص ۹۰۰.

۶. عمید، فرهنگ عمید، ص ۸۹۰.

۷. معین، فرهنگ معین، ص ۸۷۹.

در گستره وسیع فرهنگ و شریعت اسلامی، ماه نه تنها یک جرم آسمانی است که چرخه شب و روز را تنظیم می کند، بلکه نمادی پر معنا از نظم الهی، تقویم عبادات و منبع الهام معنوی است. رؤیت هلال ماه نو، به عنوان آغازگر هر ماه قمری، بیش از آنکه یک پدیده نجومی باشد، آیینی ریشه دار و سرشار از معانی عمیق در میراث اسلامی است. این عمل، از دیر باز نه تنها تعیین کننده مناسبت های مهم دینی نظیر آغاز ماه رمضان یا عید فطر بوده، بلکه فرصتی برای ارتباط معنوی عمیق تر با خالق هستی به شمار می آمده است.

این بخش، با ستایش و تمجید خداوند آغاز می شود و ماه را نشانه ای از عظمت الهی می داند. «أَيُّهَا الْخَلْقُ الْمَطِيعُ، الدَّائِبُ السَّرِيعُ». ^۱ ای مخلوق فرمانبردار (ماه) ای که همیشه در حرکت و شتابی! ای که در منزلگاه های تقدیر در گردش و در فلک تدبیر در تردد هستی! ایمان آوردم به کسی که تاریکی ها را به وسیله تو روشن ساخت و نیستی را به واسطه تو از میان برد و تو را نشانه ای خود و مزیتی از نعمتش قرار داد. این دعا، نه تنها آداب ظاهری رؤیت هلال را تکمیل می کند، بلکه نگاهی ژرف به ماه به عنوان نشانه ای از قدرت لایزال الهی، و آغاز هرمه قمری را به فرصتی برای تجدید عهد با خداوند و خودسازی تبدیل می نماید. ^۲

یکی از موارد مهم و محوری در بررسی آداب رؤیت هلال ماه، شناخت شخصیت و ویژگی های باطنی و ظاهری ماه است که در دعای ۴۳ صحیفه سجادیه با این عبارت «الْخَلْقُ الْمَطِيعُ؛ آفریده فرمانبردار» بیان شده، که از ارکان جنبه های ظاهری و علمی رؤیت هلال ماه است. ^۳

الف) جنبه ظاهری و علمی: امام هلال ماه نو را «ای مخلوق فرمانبردار» خطاب می کنند و به او عنوان یک موجود کوشا و فعال در مسیر تعیین شده از سوی خداوند اشاره می کنند. هلال ماه به عنوان کارگزار خداوند بر روی آسمان، نمونه ای از فرمانبرداری و اطاعت مخلوقات از اراده الهی است. ماه هرگز از حرکت باز نمی ایستد. شب و روز، سال ها و قرن ها، با تلاشی بی وقفه در مسیر خود حرکت می کند. این حرکت دائمی و پیوسته، چرخه های طبیعت را تنظیم می کند و زندگی را بر روی زمین ممکن می سازد. از زمان پیدایشش تا به امروز، هرگز لحظه ای از وظیفه خود سرباز نزده است. حرکت ماه به دور زمین، با سرعت قابل توجهی انجام می شود. ^۴

۱. صحیفه سجادیه، دعای ۴۳.

۲. مختاری، صادقی، رؤیت هلال ج ۱، ص ۳۴۰

۳. همان، ص ۳۴۲.

۴. فال اسیری، رؤیت هلال، ص ۳۴.

۷. هلال ماه فراتراز تقویم: نگاه کردن به هلال ماه نو، به ویژه وقتی باریک و ظریف در آسمان غروب خودنمایی می کند، واقعاً شگفت انگیز است. این منظره، یادآور قدرت لایزال الهی در آفرینش جهان و نظم بی بدیل آن است. وقتی به ماه فکر می کنیم که چگونه با طلوع و غروبش، شب و روز را تنظیم می کند و با مراحل مختلفش، زمان را برای ما معنا می بخشد، ناخودآگاه به عظمت خالق پی می بریم. اینجاست که با دیدن یک هلال باریک، فقط دیدن یک پدیده نجومی نیست؛ بلکه دریچه ای است به سوی شناخت بیشتر خداوند و حکمت بی کرانش.^۱

امام سجاد (علیه السلام) ایمان خود را به خدایی که با نور هلال، تاریکی ها را روشن می سازد و سایه های مبهم را به پرتو خود آشکار می کند، بیان می دارند. این دعا تأکیدی بر اعتقاد به خالقیت و ربوبیت پروردگار است که نظم حاکم بر هستی از جمله طلوع و غروب و چرخش ماه را تدبیر می کند. در روایات اسلامی، تأکید زیادی بر آداب رؤیت هلال شده است. ائمه معصومین (علیهم السلام) خودشان هنگامی که هلال ماه را می دیدند، دعاهای خاصی می خواندند و مردم را به دعا و نیایش در این لحظه توصیه می کردند. این تأکید نشان می دهد که رؤیت هلال، صرفاً یک کنجکاوی علمی یا تقویمی نیست، بلکه یک سنت معنوی ریشه دار است که باید گرامی داشته شود.

بنابراین رؤیت هلال ماه، نه تنها یک ابزار برای تعیین مناسبت های دینی است، بلکه یک پنجره به سوی عظمت خلقت، فرصتی برای تأمل و نیایش، و گاهی برای احیای سنت های اصیل اسلامی است.

۱. قنبری، مطیعی، رویت هلال : آشنایی با مقدمات نجومی استهلال، ص ۱۰۸.

نتیجه گیری

پژوهش حاضر نشان داد که رؤیت هلال ماه در فرهنگ اسلامی، فراتر از یک عمل صرفاً نجومی یا تقویمی، آیینی سرشار از معنویت و فرصتی مغتنم برای خودسازی و ارتباط عمیق با خالق هستی است. با تبیین سه محور اصلی این مطالع، به وضوح روشن شد که چگونه این سنت دیرینه، اگر با آگاهی و بصیرت انجام شود، می تواند دریچه هایی تازه به سوی درک عظمت آفرینش و حکمت الهی بگشاید.

در بخش اول، به این نتیجه رسیدیم که اهمیت رؤیت هلال ماه، نه تنها در تنظیم دقیق اوقات شرعی و ایجاد وحدت در جامعه اسلامی است، بلکه به عنوان یک «آیت الهی»، یادآور قدرت لایزال خداوند و فرصتی برای تأمل در نظم بی بدیل هستی عمل می کند. این نگاه، رؤیت هلال ماه را از یک وظیفه ظاهری به یک تجربه باطنی و معنوی ارتقاء می دهد.

در بخش دوم، که قلب این پژوهش بود، به بررسی عمیق دعای ۴۳ صحیفه سجادیه پرداختیم. تحلیل فرازهای این دعای شریف نشان داد که چگونه امام سجاد (علیه السلام) با کلامی معجزه آسا، رؤیت هلال ماه را به یک نیایش جامع تبدیل کرده اند. این دعا، با ستایش و تمجید خالق ماه، در خواست خیر و برکت برای ماه جدید، و طلب عافیت و دوری از گناهان، یک نقشه راه معنوی برای آغاز هرماه قمری ارائه می دهد. ارتباط تنگاتنگ مضامین این دعا با لحظه رؤیت هلال، به این عمل عمقی بی بدیل می بخشد و آن را از یک مشاهده ساده به یک مکالمه عاشقانه با خداوند تبدیل می کند.

نهایتاً در بخش سوم، با بررسی آداب عملی و مستحبات رؤیت هلال ماه، دریافتیم که این آداب نیز هریک با حکمتی خاص، در راستای تقویت روح معنوی نهفته در دعای ۴۳ صحیفه سجادیه عمل می کنند. از نیت خالص و رو به قبله ایستادن گرفته تا خواندن دعا و توجه به ماه به عنوان نشانه الهی، تمامی این اعمال، به افزایش حضور قلب و بهره مندی بیشتر از فیوضات الهی در این لحظه مهم کمک می کنند. این همخوانی میان عمل و نیت، به رؤیت هلال ماه، یکپارچگی و معنای عمیق تری می بخشد.

در مجموع، این پژوهش تأکید می کند که با باز خوانی و احیای سنت رؤیت هلال ماه با رویکردی معرفت شناختی و با اتکا به گنجینه هایی چون صحیفه سجادیه، می توانیم هرماه قمری را نه تنها به عنوان یک دوره زمانی جدید، بلکه به مثابه، تقرب به خداوند و زندگی بر اساس آموزه های اصیل اسلامی آغاز کنیم. این امر نه تنها به غنای فردی می انجامد، بلکه جامعه را نیز به

سمت وحدت و تعمیق ارزش های ایمانی سوق می دهد و هر نگاهی به ماه نو، درس و آیه ای
برای مسیر زندگی خواهد بود.

منابع

* صحیفه سجادیه

۱. الهی خراسانی، علی، **رؤیت هلال در اندیشه فقهی معاصر**، مشهد: ناشر: محقق، چ ۱، ۱۳۹۹.
۲. انصاریان، حسین، **تفسیر و شرح صحیفه سجادیه**، قم: دارالعرفان، چ ۱، ۱۳۹۱.
۳. بهشتی، علی، **رویت هلال ماه در فقه مذاهب اسلامی**، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، چ ۱، ۱۳۹۲.
۴. پور جوادی، نصرالله، **رویت ماه در آسمان**، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، چ ۱، ۱۳۷۵.
۵. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **ترجمه فارسی مفردات راغب**، نوید اسلام، موسسه انتشاراتی کتاب عقیق، مترجم: حسین خداپرست، چ ۵، ۱۳۹۲.
۶. رستمی، سید قاسم، قاضی میر سعید، سید محسن، **واکاوی علمی در رویت علمی هلال ماه**، بجنورد: دانشگاه بجنورد، چ ۱، ۱۴۰۱.
۷. سجادی، جعفر، **فرهنگ علوم عقلی**، تهران: انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، چ ۱، ۱۳۶۱.
۸. شعبانی، یوسف و دیگران، **ماه نو: مبانی علمی رؤیت هلال**، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، چ ۱، ۱۳۸۷.
۹. دهنادی، محمد صادق، **داس مه نو: بررسی وضعیت و نقش هلال ماه در علم نجوم و فقه اسلامی**، تهران: سفید سار، چ ۱، ۱۳۸۸.
۱۰. دهخدا، و دیگران، علی اکبر، **لغت نامه دهخدا**، بی جا: ناشر: دانشگاه تهران، سازمان لغت نامه دهخدا، چ ۱، ۱۳۶۳.
۱۱. کریمی، انسیه، **صلوات کلید سعادت و شفاعت**، تهران: آوینا، چ ۳، ۱۳۸۹.
۱۲. قنبری، جمشید، مطیعی، محمد مهدی، **رویت هلال: آشنایی با مقدمات نجومی استهلال**، تهران: سبزان، اخترنگار، چ ۲، ۱۳۹۴.
۱۳. عمید، حسن، **فرهنگ عمید**، تهران: میلاد، چ ۱، ۱۳۹۱.
۱۴. مختاری، رضا، صادقی، محسن، **رؤیت هلال**، بی جا: ناشر: موسسه بوستان کتاب، چ ۱، ۱۳۸۴.

۱۵. مختاری، رضا، نعمتی، محمدرضا، **رؤیت هلال (ج ۳)**، قم: ناشر: بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، چ ۲، ۱۳۸۸.
۱۶. معین، محمد، **فرهنگ معین**، ج ۱، تهران: بوستان توحید، فرهنگ ماهرخ، چ ۱، ۱۳۸۳.
۱۷. فال اسیری، فخرالدین، **رویت هلال**، قم: ناشر: عالمه، چ ۱، ۱۳۷۸.

مقالات

۱۸. تسخیری، محمد علی، اسدی نسب، محمد علی، "بحثی در ابتدای ماه های قمری"، مجله بازتاب اندیشه، شماره ۷۱، ۱۳۸۴.
۱۹. ریاضی کرمانی، عباس، "هلال (ماه رمضان، ماه شوال، ماه ذیحجه سال ۱۳۹۴ هجری قمری)"، مجله گوهر، شماره ۱۸، ۱۳۵۳.
۲۰. عابدینی، احمد، "رؤیت هلال از نگاهی دیگر"، مجله فقه، شماره ۳۵، ۱۳۸۲.
۲۱. مختاری، رضا، "میراث فقهی رؤیت هلال، مجله فقه"، مجله طلوع، شماره ۴۳، ۱۳۸۱.
۲۲. مکارم شیرازی، ناصر، "چند نکته درباره رؤیت هلال"، مجله فقه اهل بیت، شماره ۴۳، ۱۳۸۴.

منابع اینترنتی

۲۳. بررسی مضامین دعای ائمه اطهار (ع) هنگام رویت هلال ماه رمضان، گنجینه معارف اسلامی، پایگاه اطلاع رسانی حوزه: <https://hawzah.net>
۲۴. دائرة المعارف دانشنامه قرآنی، پرتال جامع و معارف قرآن: quran.isca.ac.ir؛ مفهوم سریع.
۲۵. دعا هنگام نگاه کردن به هلال ماه نو (صحیفه سجادیه)، موسسه تحقیقات نشر و معارف اهل البيت عليهم السلام، ahlolbait.com، ۱۳۹۳.
۲۶. رمز و رازهای ماه، مجله دکوراسیون لوتوس، سایت: lotusclock.com.